

Дарина СТОЯНОВА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, Україна, 65058

ORCID: 0000-0001-9741-2519

dari_bg@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Стоянова, Д. (2023). Особливості темпоральної системи Одеського списку «Малого збірника повчань» Теодора Студита. *Folia Philologica*, 5, 46–52, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2023/5/7>

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПОРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОДЕСЬКОГО СПИСКУ «МАЛОГО ЗБІРНИКА ПОВЧАНЬ» ТЕОДОРА СТУДИТА

У статті розглядаються особливості функціонування майбутнього часу як важливої складової темпоральної системи болгарської мови в епоху болгарського Проторенесансу. Матеріалом дослідження слугував список XVIII ст. «Малого катехізису» візантійського релігійного та суспільного діяча Теодора Студита (759–826 рр.), який входить до складу рукопису № 1/154 з колекції В. І. Григоровича, що зберігається в Одеській національній науковій бібліотеці. У роботі застосовується базовий для дослідження історії мов порівняльно-історичний метод; залучення підходу внутрішньої реконструкції дає змогу встановити внутрішні закономірності розвитку болгарської мови на конкретному часовому етапі. Писемні пам'ятки новоболгарського періоду XVII–XVIII ст. Одеської книгозбірні ще недостатньо описані й потребують ретельного та всебічного вивчення, що детермінує доцільність проведення представленої наукової розвідки. З іншого боку, студіювання рукописів новоболгарської доби допомагає доповнити відомі науці знання про трансформацію форм майбутнього часу, окремі стадії якої залишаються нерозкритими. У роботі проаналізовано зафіксовані в тексті форми майбутнього часу (як прості, так і складені), схарактеризовано їхні структурні, граматичні та функціональні особливості, визначено специфіку вживання форм майбутнього часу в рукописі на основі порівняння з іншими пам'ятками цієї ж епохи. Встановлено, що, всупереч загальній тенденції вживання допоміжного дієслова *цѣтъ*, да-конструкції або скороченого інфінітива як компонентів форм майбутнього часу, в досліджуваному рукописі основними елементами цих форм виступають *хотѣтъ* та інфінітив; фіксується наявність не властивих болгарській мовній історії сполучень *бѣдѣ* + інфінітив у функції майбутнього часу; констатується регулярність вживання простих майбутніх форм у підрядних реченнях та їх спорадичність у невідрядних (головних складнопідрядних, самостійних); відзначається особливий вплив архаїчної середньоболгарської писемної традиції та церковнослов'янської мови східної редакції на утворення в рукописі форм майбутнього часу.

Ключові слова: Малий збірник повчань, Теодор Студит, рукопис 1/154, болгарська мова, майбутній час, граматична форма.

Daryna STOIANOVA

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of General and Slavic Linguistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9741-2519

dari_bg@ukr.net

To cite this article: Stoianova, D. (2023). Osoblyvosti temporal'noyi systemy Odes'koho spysku Maloho zbirnyka povchan' Teodora Studyta [Temporal System Specifics of the Odessa copy of the “Small Catechism” by Theodore the Studite]. *Folia Philologica*, 5, 46–52, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2023/5/7>

TEMPORAL SYSTEM SPECIFICS OF THE ODESSA COPY OF THE «SMALL CATECHISM» BY THEODORE THE STUDITE

The article is devoted to studying the specifics of the functioning of the future tense as an important component of the Bulgarian temporal system in the era of the Bulgarian Proto-Renaissance. The research object is an 18th century copy of the «Small Catechism» written by Theodore the Studite, which is a part of the manuscript no.1/154 from

*the Hryhorovych's collection kept in the Odesa National Scientific Library. The primary method used for researching the history of languages – the comparative-historical method, is employed here. The involvement of the internal reconstruction approach makes it possible to determine the internal regularities of the development of the Bulgarian language that are valid beyond a particular time. The New Bulgarian monuments, dating to the XVII–XVIII century, from the Odesa manuscript collection are yet not sufficiently described and require careful and in-depth research, that proves the expediency of carrying out this analysis. Furthermore, studying the written monuments of the New Bulgarian period helps to supplement the knowledge about the development of the future tense, and the transformation of its forms, some specific stages of which remain undisclosed. The paper analyzes the forms of the future tense recorded in the text (both simple and compound), characterizes their structural, grammatical and functional particularities, and compares them with other manuscripts of the same period. The article pays special attention to the fact that contrary to the general tendency of using the auxiliary verb *цѣтъ* and *da*-constructions or the abbreviated infinitive as components of future tense forms, the main elements of the forms in the studied manuscript are *хотѣтъ* and infinitive. The use of combinations *бѣдѣ* + infinitive as a future tense form, which is not typical for the Bulgarian language history, is fixed. The analysis presented here highlights the regular use of simple future tense forms in subordinate clauses and ascertains their sporadic use in principle ones. Additionally, it notes the special impact of the archaic Middle Bulgarian written tradition and Church Slavonic language of the Eastern redaction on the formation of future tense form in the manuscript.*

Key words: *Small Catechism, Theodore the Studite, manuscript 1/154, Bulgarian language, future tense, grammatical form.*

Постановка проблеми. Як відомо, значну частину рукописного фонду та стародруків Одеської національної наукової бібліотеки становить колекція видатного славіста В. І. Григоровича. Значна частина писемних пам'яток, особливо південнослов'янського походження, наразі залишається ще мало описаною (Іщенко, Зубов, 2008: 104). Чекають на своїх дослідників і відносно пізні болгарські рукописи XVII–XVIII ст., особлива цінність яких полягає в тому, що вони відображають активне проникнення в писемну мову прогресивних інновацій живого мовлення, через що їх в науці прийнято називати «новоболгарськими». Таку характеристику рукописи вперше отримали від самого Григоровича (Петрунь, 1927: 152). Улітку 2022 р. в Інституті болгарської мови при Болгарській академії наук відбувся захист дисертації, присвяченої дослідженню деяких кодикологічних і лексичних особливостей болгарських дамаскинів XVII–XVIII ст. Одеської книгозбірні (Брага, 2022). Збірнику 1/154 (старий шифр 38/64) із числа новоболгарських рукописів завдяки його унікальному складу пощастило трохи більше: він став об'єктом вивчення ширшого кола науковців. Особливий інтерес серед них викликала третя частина збірника, відома в науці під умовною назвою «Жіночий збірник» (А. Ангушева, Б. Ангелов, М. Дімітрова, Д. Дімітрова, Н. Іванова, Д. Петканова, Д. Стоянова), 1-ша («Недільні повчання Великоднього циклу») та 2-га («Катехізичні повчання» Теодора Студита) його частини стали пріоритетними в дослідницькій діяльності Д. Стоянової. Наразі стан вивчення новоболгарського надбання Одеської бібліотеки обмежується корот-

кими даними, зазначеними в описах рукописів, студіюванням окремих проблем і принагідними згадками рукописів у дослідницьких роботах, однак комплексного, всебічного та вичерпного аналізу ще не здійснено, тож будь-яка наукова розвідка у цьому напрямі буде одним із кроків заповнення прогалін дослідження одеської рукописної скарбниці й історичної болгаристики, чим і визначається **актуальність** представленої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській славистичній науці є декілька концептуально важливих праць, присвячених дослідженню життя та творчості Теодора Студита, визначенню об'єму його творчого доробку, характеристики жанрово-тематичної специфіки його літературної спадщини, а також аналізу прикметних рис тієї доби, у яку жив і творив законодавець чернечого уставу (М. Гроссу, О. П. Доброклонський). Значний внесок у розвиток цієї проблематики зробив професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Д. С. Іщенко, який дослідив велику кількість списків проповідей Теодора Студита різного датування, як на південно-, так і східнослов'янському ґрунті, розробивши принципи розрізнення повчань Великого та Малого катехізисів (або Великого та Малого збірників повчань); ідентифікував проповіді Малого збірника повчань за усталеною нумерацією грецьких списків; висловив припущення щодо етнічної приналежності його перших слов'янських перекладів (Іщенко, 1982). У попередніх наших дослідженнях було встановлено, що Одеський список творів Теодора Студита, який входить до складу збір-

ника № 1/154, містить здебільшого проповіді Малою Катехізису (Стоянова, 2019); описано основні графічно-фонетичні риси (Стоянова, 2022) та морфологічні особливості іменної системи (Стоянова, 2023). У болгарській науковій традиції питанням поширення творів талановитого проповідника та релігійного діяча займалася Д. Петканова. Дослідницею було з'ясовано, що друковане видання його творів, яке вийшло у Венеції в 1676 р., у болгар було перекладене двічі: відразу після виходу книги у світ, у 2-й половині XVII ст., та трохи пізніше, у 1-й половині – середині XVIII ст. (Петканова-Тотева, 1969).

Вивченням історії розвитку форм майбутнього часу від староболгарського періоду до їхнього сучасного стану опікувалися такі вчені, як Д. Іванова-Мірчева (Іванова-Мірчева, 1962), І. Харалампієв (1981), К. Мірчев (1978), Ю. Трифонов (1908). У їхніх роботах відзначається, що в XIV ст. з усього різноманіття староболгарських засобів вираження майбутнього часу сполучення інфінітива з допоміжним дієсловом *хотѣтн* (допоміжне дієслово слугувало виразником граматичного значення особи та числа і дієвідмінювалося (*хоцѣж*, *хоцѣшн*, *хоцѣтъ* і т. д.), а інфінітив – лексичного значення) закріпились як основний засіб. Подальша зміна цих сполучень пов'язана з двома нерозривними процесами: трансформацією допоміжного дієслова *хотѣтн/хоцѣж* та втратою інфінітива. Стадії розвитку допоміжного дієслова описані в роботах Ст. Стойкова (Стойков, 1960), В. Георгієва (Георгиев, 1962), Б. Велчевої (Велчева, 1968), найголовніші з яких: фонетичне перетворення *хоцѣж* в *цѣж* (відповідно особові форми *цѣшь*, *цѣтъ*, *цѣмъ* і т.д.); генералізація форми 3-ї особи однини *цѣтъ*, тобто її вживання для утворення усіх форм парадигми; занепад закінчення *-тъ* та виникнення граматичної частки *цѣ*. Паралельно відбувається процес заміщення інфінітива да-конструкціями. Писемні пам'ятки різних епох фіксують різні варіанти форм майбутнього часу: *хотѣтн/хоцѣж* + інфінітив, *цѣж* + інфінітив, *цѣж* + да-конструкція, граматична частка *цѣ* + да-конструкція, *ще* + дієслово (як у сучасній мові). Дослідження новоболгарських пам'яток XVII–XVIII ст. показують, що для утворення форм майбутнього часу найчастіше в цей період використовувалися сполучення дієвідмінюваного допоміжного дієслова *цѣж* з да-конструкціями:

Люблянський дамаскин, XVII ст. (Іванова-Мірчева, 1962: 190), дамаскин № 119/137, XVII ст. (Іванова, 2016: 41), Копривштеньський дамаскин, XVII ст. (Милетич, 1908: 133; Іванова-Мірчева, 1962: 190), Свиштовський дамаскин, XVIII ст. (Іванова-Мірчева, 1962: 190; Кочева, 2005: 102), Жеравненський, XVIII ст. (Шалагин, 2004:106). У новоболгарських пам'ятках нерідко вживаються форми, до яких входить так званий скорочений інфінітив (без суфікса *-тн*) (Іванова-Мірчева, 1962; Кочева, 2005; Іванова, 2016). Граматична частка *цѣ* у цей час все ще зустрічається спорадично (Іванова-Мірчева, 1962), у деяких випадках вживання «*цѣ*» як граматичної частки не є переконливим (Шалагин, 2004: 106).

Становлення форм майбутнього часу розглядається також в контексті балканістики, оскільки аналітичний спосіб творення форм майбутнього часу за допомогою граматичної частки, яка походить від допоміжного дієслова *хотѣтн*, характерний для багатьох мов Балканського мовного союзу (Асенова, 2002).

Мета статті – дослідження особливостей функціонування майбутнього часу в Малому збірнику повчань Теодора Студита як важливої складової темпоральної системи болгарської мови в епоху болгарського Проторенесансу.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження форм майбутнього часу в Малому катехізисі Студита, варто зауважити, що тут ми опираємося на доведену Д. Івановою-Мірчевою тезу про те, що протягом усього історичного розвитку болгарської мови форми майбутнього часу утворювалися незалежно від виду дієслова, тобто форми як простого, так і складеного майбутнього часу могли утворюватися від дієслів доконаного та недоконаного виду (Іванова-Мірчева, 1962: 192). За цією особливістю темпоральної системи болгарська мова протиставляється східнослов'янським мовам.

У досліджуваному рукописі представлені і прості, і складені форми майбутнього часу.

Простий майбутній час. Якщо в староболгарський період прості форми є домінуючим засобом вираження майбутнього часу, то з плином часу їх вживання обмежується (Трифонов, 1908: 4). Поступово прості форми витісняються складеними – сполученнями інфінітива з допоміжними словами (*хотѣтн*, *нмѣтн*, *наѣтн*). Форми з *нмѣтн* переважали у староболгарський

період, а в середньоболгарський період, як вже зазначалося вище, вони поступаються формам з хотѣти. Прості форми майбутнього часу, проте, не втрачають своїх позицій у підрядних означальних і деяких видах обставинних речень (Трифонов, 1908: 4; Харалампієв, 1981: 116). Отож, здатність презентних форм вживатися в майбутньому значенні в підрядних реченнях лишилася незмінною впродовж століть: від староболгарського періоду і до сьогодні. Такі висновки підтверджуються і на нашому матеріалі. Фіксуємо чимало простих форм майбутнього часу, репрезентованих здебільшого дієсловами доконаного виду, у різних видах підрядних реченнях: обставинних **умови**, наприклад: Арк. 223б **хочеть** царь насъ да заточунтъ аще не **послѣшаемъ** негово оустрашеніе; Арк. 237а аще не **сохраннмъ** заповѣдн бжїи н насъ хочеть нзгнати; Арк. 238а аще кто не **достигнеть** до такови добродетели не можетъ празновати дѣховною пасхѣ; Арк. 242б аще ми пробоѣно **пожнѣмъ** хоцѣмъ прнобрести цртво нѣмноє; Арк. 245а аще ли кон **попечетъ** свою совѣсть н **не нзправнть** себе н [...] много вѣждень бѣдетъ; обставинних **часу**, наприклад: Арк. 185б нже хочѣтъ да помнѣтъ дѣши нашн егда **прнндетъ** прн насъ; Арк. 204а егда **положнмъ** подвѣгъ о поспешество хочеть бгъ помогнѣти намъ; Арк. 205а егда **се совершнтъ** грѣхъ тогава станеть по горко ѿ пелннъ; Арк. 237а егда **покажетъ** врагъ некон грѣхъ н престѣпленіе вѣскоре да ѿвращаемъ дѣховнне нашн оун н телеснн; Арк. 238а но на всакъ дѣнь да празнѣши во вса днн жнвота своего егда **вунстнши** събѣѣ ѿ всакаго грѣха н **стѣжнши** смнрено сѣце; Арк. 247а егда **престанемъ** добро делати хоцѣмъ сло делати; означальних: Арк. 43б какова ли нѣжда н теснота хочеть бѣити того часа егда **престанеть** дѣша прѣ сѣднще хрѣтото.

Показовими для історії розвитку простих форм можуть бути випадки їх використання у простих незалежних реченнях або головних реченнях складнопідрядних. Але такий критерій також не є достатнім. Варто пам'ятати про консервативність мови релігійної літератури, куди живомовні зміни не проникали активно. Так, у досліджуваному тексті більшість простих майбутніх форм у цій функції зафіксовано в біблійних цитатах та їх парафразах, наприклад: Арк. 203б азъ н ѿць мон **прнндемъ** н ѿнтель **сотворнмъ** ва него (Іван. 14, 23); Арк. 230б аще ѿвержем с ѿ него н ѿнъ ѿ насъ **ѿвержет с** (2 Тим. 2, 11); Арк. 243б река ѿгнѣна **потечетъ** прѣ сѣднще

оно н хнлдо хнлди хочѣтъ прѣстоити н тмаи темъ хочѣтъ сѣжнти (Даниїл 7, 10); Арк. 274б аще азъ не ндѣ оутѣшнтель **не прнндетъ** ка вамъ дѣхъ стѣи егда ѿтндѣ азъ **посаѣ** его ка вамъ (Іван. 16, 7). Більш цікавим є вживання перфективних дієслів у значенні майбутнього часу у текстах, не пов'язаних зі Святим Письмом, наприклад: Арк. 205а потомъ **нападнеть** скорбь н тма н печаль н страхъ **нзнеможеть** тѣло н дѣшевнн снази; Арк. 243а мнрно н кратко хочеть нзнти ѿ тѣла н **пнндетъ** ко вѣце своемъ. Поява цих форм може бути викликана дією авторитетної і досить сильної у XVIII ст. середньоболгарської писемно-літературної традиції, яка продовжувала служити книжникам цієї доби орієнтиром мовного оформлення творів. Однак, з іншого боку, враховуючи наявність деяких типових фонетичних і граматичних східнослов'янських змін, які яскраво проявляються в цьому мінімальному контексті, можна припустити вплив друкованих богослужбових книг, які потрапляли до Болгарії зі східнослов'янських земель.

Складені форми майбутнього часу. На відміну від писемних пам'яток XVII–XVIII ст., у яких елементом складеної форми майбутнього часу виступає да-конструкція, у досліджуваних повчаннях Теодора Студита основним конституентом граматичної форми є інфінітив. Да-конструкції у цій функції вживаються рідко. В Одеському списку проповідей для монахів також не відкрито жодної форми скороченого інфінітива (інфінітива без кінцевого суфікса -ти- (Мирчев, 1978: 235), яка є прикметною рисою новоболгарських дамаскинів. Найбільш продуктивним у творенні складених форм майбутнього часу є допоміжне дієслово **хочѣ**, що змінюється за числами й особами (хочѣ, хочешн, хочеть, хоцѣмъ, хочете, хочѣтъ). У тексті не зустрічаються випадки вживання інших його фонетичних варіантів – **цѣ**, **цешн**, **цетъ** та ін., характерних для новоболгарської доби. Не зафіксовано також і граматичних перетворень допоміжного дієслова (генералізацію форми 3-ї ос. одн., появу граматикизованої частки тощо), які б могли проілюструвати певну стадію розвитку форми майбутнього часу. Інфінітив у рукописі № 1/154 може бути представлений як дієсловом недоконаного виду, наприклад: 1-ї ос. мн. Арк. 229б но ми си васа **хоцѣмъ побѣждати** с поміцнью возлюблѣшаго насъ

бѣга; Арк.2546 аще тако бѣдемъ творити вѣланкою н сценною н бѣгоугодноу пасхѣ **ХОЩЕМЪ ПРАЗНОВАТИ**; 2-ї ос. мн. Арк. 228а кон ѿвѣтъ **ХОЩЕТ ѿвѣщати** кон с совокѣплет сасѣ нконоборци; 3-ї ос. од. Арк. 196б н тогда онъ [...] **ХОЩЕТЪ** ни **МНО-ВАТИ Н ПОМОГАТИ**; Арк. 221б радн насъ повелени; Арк. 222а страхъ **ХОЩЕТЪ БЪТИ** нежелн егда бѣше потопъ; 3-ї ос. мн. Арк. 243б **ХОЩАТЬ ПРѢСТОЯТИ** н тмаи темъ **ХОЩАТЬ СЛЪЖИТИ**; Арк. 264а какова ли радость **ХОЩАТЬ НМТИ** конто оугодноша бѣгъ н **ХОЩАТЬ ВЪДЕТИ** гда нашего ннса хрѣта гредѣща ѿ нѣса съ множество стѣих аггль; так і докона-ного: 1-ї ос. одн. Арк. 220б мало нещю **ХОЩА ВАСПОМЕНАТИ**; 1-ї ос. мн. Арк. 196а радн таковое ѿлвченіе ѿ мнра **ХОЩЕМ С СОВОКѣПТИ** со стѣимн брат; Арк. 220б тогда **ХОЩЕМ ПОНАТИ** нетлѣни вѣнцы нже вбеща бѣгъ любещимъ его; Арк. 221а **ХОЩЕМ ПОНТИ** ва ѿтаѣтво своє; 2-ї ос. мн. Арк. 235б **ХОЩЕТ** мнѣ **ПОЗНАТИ** како азъ ва бѣца моего н азъ са вамн н ви со мною; 3-ї ос. одн. Арк. 196б н тогда онъ **ХОЩЕТЪ ВЪРАТИТИ** мнлостъ свою на насъ; Арк. 224а но вамъ гдѣ **ХОЩЕТЪ** маздѣ **ВОЗДАТИ**; Арк. 249б с молнтви н са слѣзи да бнемъ въ двѣри н **ХОЩЕТЪ ѿвѣрсти** намъ; Арк. 264а еше мало н **ХОЩЕТЪ ПРН-ТИ** гдѣ; Арк. 280а н бѣгъ **ХОЩЕТЪ** ни **ПРОСТИТИ** прегрѣшени наша; 3-ї ос. мн. Арк. 226б н последн **ХОЩАТ С ПОКАТИ Н ИЗПРАВИТИ**; Арк. 228а но вини како помраченни нже есѣ **ХОЩАТЬ ПРѢПНАТИ С**; Арк. 229б вини **ХОЩАТЬ ѿвѣтъ дати** бѣгъ. Отже, з наведе-них прикладів можна зробити висновок, що складені форми майбутнього часу з дієсловами доконаного виду чисельніші в кількісному відношенні, ніж форми з дієсловами недоконаного виду, та багатші в лексико-семантичному.

Заперечні форми утворюються за допомогою частки не, яка стоїть у препозиції до допоміжного дієслова, наприклад: Арк. 226б мн **НЕ ХОЩЕМ ПОКОРИТИ С** нечастнвомѣ н **НЕ ХОЩЕМО ІАСТИ** мѣ оу стѣго поста.

Да-конструкції у складі форм майбутнього часу вживаються рідко, наприклад: 1-ї ос. одн. Арк. 184а н сега **ХОЩА ДА РЕКѢ** ннкон ѿ васъ да не ходитъ на сво вол; 3-ї ос. одн. Арк. 185б тогда **ХОЩЕТЪ** праведни сѣдн прѣ толкнмн народн **ДА РЕЧЕТЪ**; Арк. 221а **ХОЩЕТЪ** бѣгъ **ДА ПИЩИТЬ** вода; Арк. 223б **ХОЩЕТЪ** царь насъ **ДА ЗАТОУНТИ**; 3-ї ос. одн. Арк. 270б **ХОЩАТЬ** даръ **ДА ПРННАТЬ** ѿ праведного сѣдню.

Усупереч факту, що в болгарській мові протягом всього її тривалого історичного розви-

тку не зареєстровано складених форм майбутнього часу, утворених сполученням інфінітива та допоміжного дієслова вѣдѣ (Иванова-Мирчева, 1962: 144), у рукописі констатуємо їх наявність. Подібних форм не було і в староболгарській мові, у якій допоміжне дієслово вѣдѣ або використовувалося для утворення форм передмайбутнього часу, або, сполучаючись із дієприкметниками, брало участь в утворенні майбутніх форм пасивного стану. Зауважимо, що сполучення вѣдѣ + інфінітив були характерними для церковнослов'янської мови й використовувалися для передачі майбутньої незавершеної дії. Дієслова ж доконаного виду вживалися для вираження майбутньої доконаної дії. Якщо ж наявність у досліджуваному відносно пізньому рукописі форм хотѣти/хощѣ + інфінітив почасти можна пояснити прагненням книжників наслідувати середньовічну писемну болгарську традицію, то наявність форм вѣдѣ + інфінітив свідчить про значний вплив східноцерковнослов'янської мови. Більшість сполучень з вѣдѣ утворені дієсловами недоконаного виду, наприклад: 3-ї ос. одн.: Арк. 184б кон ннокъ тако **БѢДЕТЬ ТВОРИТИ** несть подобно да го наречѣмъ ннока; Арк. 226а аще кон **ІАСТИ** мѣ **БѢДЕТЬ** оу стѣго поста да нмать свобожденіе н да се не воють; Арк. 280а н бѣгъ [...] н **БѢДЕТЬ ОУТЕЩАТИ** н животъ вѣунн **ДАРОВАТИ** намъ; 1-ї ос. мн. Арк. 234а аще тако **БѢДЕМЪ ТВОРИТИ** прѣжде себе блгодетѣлѣтвѣемъ; Арк. 254б аще тако **БѢДЕМЪ ТВОРИТИ** вѣланкою н сценною н бѣгоугодноу пасхѣ **ХОЩЕМЪ ПРАЗНОВАТИ**; Арк. 276а егда **БѢДЕМЪ НМТИ** непобеднаго помощника стѣго дѣха велкаго поборника да не оубонмс. Те, що вживання форм з вѣдѣ не є властивими для болгарської мовної свідомості і що їхня поява в тексті спричинена зовнішнім, неболгарським чинником, вказують випадки помилкового утворення цих форм. Так, фіксуємо сполучення вѣдѣ з дієсловами доконаного виду, що ні у граматичному, ні у значенневому плані не є коректним, адже специфіка семантики допоміжного дієслова не передбачає можливості його сполучення з дієсловами, що означають завершеність дії. Наведемо деякі приклади: форми 3-ї ос. одн.: Арк. 226а аще ли кон **НЕ БѢДЕТЬ ВАКѢСНИТИ** мѣ оу стѣго поста да посе-ченн бѣдѣть; Арк. 249б с егда бѣдемъ творити по оугодне емѣ н **ДАТИ** намъ **БѢДЕТЬ** животъ вѣунн; Арк. 253а егда **БѢДЕТ С** васѣ тваръ **НСКѢСНИТИ** ѿ вѣунагѣ ѿги; 1-ї ос. мн.: Арк. 196б аще тако

н мзи бѣдѣмь мнсантн н глаголатн скоро **бѣдѣмь** на мнласть **прнвѣстн** сотворшаго насъ; Арк. 267а аще **не бѣдѣмь** тако **сотворитн** хоцѣм се нарѣктн ѿ без-словеснн скотн погорше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, структурні та граматичні особливості форм майбутнього часу в Одеському списку Малеого збірника повчань Теодора Студита, з одного боку, розкривають специфіку внутрішніх тенденцій і закономірностей розвитку болгарської темпоральної системи (вживання форм простого майбутнього часу в підрядних реченнях; вживання дієслів обох видів для утворення складених форм майбутнього часу; проникнення, хоч і обмежене,

да-конструкцій), а з іншого – виявляють значний вплив церковнослов'янської мови східної редакції (наявність простих форм майбутнього часу в самостійних реченнях та в головних реченнях складнопідрядних; використання сполучень *вѣдѣ + інфінітив*). Деякі ж специфічні риси форм майбутнього часу, що носять архаїчний характер (наявність інфінітива, повна форма допоміжного дієслова *хотѣтн*, наявність простих майбутніх форм у цитатах і парафразах Святого Письма), можуть бути викликані силою авторитету як середньовічної болгарської писемної традиції, так і східноцерковнослов'янської, які, хоч і відмінні між собою, але генетично тісно взаємопов'язані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асенова П. *Балканско езиковознание. Основните проблеми на Балканския езиков съюз*. София: Фабер, 2002. 375 с.
2. Брага Т. И. *Одеските дамаскини от сборката на В. И. Григорович – част от българското културно-историческо наследство : палеография, кодикология, датировка*: автореф. на дис. труд за присъждане на образователна и научна степен «доктор»: 2. Хуманитарни науки. 2.1. Филология. Специалност: Български език / История на българския език. София, 2022. 89 с.
3. Велчева Б. Към въпроса за хронологията на някои промени в българските футурни конструкции. *Известия на института за български език*. 1968. Кн. 6. С. 363–369.
4. Георгиев В. Възникване на частицата за бъдеще време *ке=ще*. *Известия на института за български език*. 1962. Кн. 8. С. 247–256.
5. Иванова Д. За един малко познат дамаскин от края на XVII в. (№ 119/137). Лингвистични особености. *Филологически проучвания на Великотърновския университет «Св. св. Кирил и Методий»*. 2016, Т. 35, С. 31–46.
6. Иванова-Мирчева Д. *Развой на бъдеще време (futurum) в българския език от X до XVIII век*. София: Изд-во на БАН, 1962. 201 с.
7. Ищенко Д. С. Катехизични повчання Феодора Студита в українській рукописній збірці XVII ст. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1982. XXVII. С. 211–215.
8. Ищенко Д. С., Зубов М. І. Рукописи південнослов'янського походження в зібранні Одеської державної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького: стан і перспективи дослідження. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 103–110.
9. Кочева Е. Морфологічні варіанти в североизточнобългарските дамаскини от XVIII в. *Български език*. 2005. Кн. 3. С. 99–103.
10. Милетич Л. Копривщенски дамаскин. Новобългарският паметник от XVII век. *Български старини*. София, 1908. Кн. II. 204 с.
11. Мирчев К. *Историческа граматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1978. 276 с.
12. Петканова-Тотева Д. Из гръцко-българските книжовни отношения през XVII–XVIII в. *Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии, за 1968 г.* София, 1969. Т. 62. С. 51–153.
13. Петрунь Ф. Е. Рукописна збірка В. І. Григоровича: бібліографічні замітки. *Праці Одеської центральної наукової бібліотеки*. Одеса, 1927. Вип. 1. С. 137–163.
14. Стойков Ст. Образуване на бъдеще време (futurum) в съвременния български език. *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Ст. Романски*; [ред. ком. Вл. Георгиев, Ив. Леков, П. Динеков]. 1960, С. 239–257.
15. Стоянова Д. Ф. Щодо співжиття граматичних архаїзмів та новоболгарських інновацій у перекладі «Катехизичних повчань» Й. Брадатого та його Одеському списку. *Годишник на Софийския университет «Св. Климент Охридски»*. Филологически факультет. София, 2019. Т. 104. С. 127–147.
16. Стоянова Д. Ф. Графічно-орфографічні особливості Одеського списку новоболгарського перекладу «Катехизичних повчань» Теодора Студита. *Мова*. 2022. 38. С. 21–29.
17. Стоянова Д. Ф. Морфологічні особливості іменної системи Одеського списку новоболгарського перекладу «Катехизичних повчань» Теодора Студита. *Мова*. 2023. 38. С. 44–51.
18. Трифонов Ю. Значение на сложните (описателните) бъдещи времена в новобългарския език. *Период. спис. на българското книжовно друж.* LXIX св. 9–10. С. 1–40.
19. Харалампиев И. Старобългарските средства за изразяване на бъдещи действия и съвременни форми за бъдеще време. *Български език*. 1981. Кн. 2. С. 116–122.
20. Шалагин В. Свищовският дамаскин и състоянието на именната система на българския език през XVIII век. *Български език*. 2004. № 1. С. 51–60.

REFERENCES:

1. Asenova, P. (2002). *Balkansko ezikoznanie. Osnovnite problemi na Balkanskiya ezikov süyuz* [Balkan Linguistics. The Main Problems of the Balkan Linguistic Union]. V. Tarnovo: Faber [in Bulgarian].
2. Braga, T. I. (2022). *Odeskite damaskini ot sbirkata na V. I. Grigorovich – chast ot bülgarskoto kulturno-istoricheskoto nasledstvo: paleografiya, kodikologiya, datirovka* [Odesa Damascenes from the Collection of V. I. Grigorovich – Part of the Bulgarian Cultural and Historical Heritage: Paleography, Codicology, Dating: Author's Thesis: 2. Humanitarian Sciences. 2. 1. Philology. Specialization: Bulgarian Language/ History of the Bulgarian Language], Sofia [in Bulgarian].
3. Georgiev, V. (1962). Vüznikvane na chastitsata za büdeshte vreme ke=shte [Occurrence of the Particle for Future Tense ke=shte]. *Izvestiya na instituta za bülgarski ezik – Notices of the Bulgarian Language Institute*, 8. P. 247–256 [in Bulgarian].
4. Ischenko, D. S. (1982). Katekhizychni povchannya Feodora Studyta v ukrayins'kiy rukopysniy zbirtsi XVII st. [Catechism by Theodore the Studite in the Ukrainian Manuscript Collection of the XVII Century], *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXVII. P. 211–215 [in Bulgarian].
5. Ischenko, D. S., Zubov, M. I. (2008). Rukopysy pivdenoslov'yans'koho pokhodzhennya v zibranni Odes'koyi derzhavnoyi naukovoyi biblioteki im. O. M. Hor'koho: stan i perspektyvy doslidzhennya [Manuscripts of the South Slavic Origin in the Collection of the Odessa A. M. Gorky State Scientific Library: The State and the Perspectives of Research]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2–3. P. 103–110 [in Bulgarian].
6. Ivanova, D. (2016). Za edin malko poznat damaskin ot kraya na XVII v. (№ 119/137). Lingvistichni osobenosti [On a Less Widelyknown Damascene Dating from the 17th Century (No. 119/137). Linguistic Peculiarities], *Filologicheski prouchvaniya na Velikotürnovskiya universitet Sv.sv. Kiril i Metodii – Philological studies of the University of Veliko Tarnovo St. Cyril and Methodius*. 35. P. 31–46 [in Bulgarian].
7. Ivanova-Mircheva, D. (1962). *Razvoii na büdeshte vreme (futurum) v bülgarskiya ezik ot X do XVIII vek* [Development of the Future Tense (Futurum) in the Bulgarian Language from the 10th to the 18th Century]. Sofiya: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences [in Bulgarian].
8. Kocheva, E. (2005). Morfoloichni varianti v severoiztochnobülgarskite damaskini ot XVIII v. [Morphological Variants in the North-Eastern Bulgarian Damascenes of the 18th Century]. *Bülgarski ezik – Bulgarian language*, 3. P. 99–103 [in Bulgarian].
9. Kharlampiev, I. (1981). Starobülgarskite sredstva za izrazyavane na büdeshti deistviya i süvremenni formi na büdeshte vreme [Old Bulgarian Means of Expressing Future Actions and Modern Forms of the Future Tense] *Bülgarski ezik – Bulgarian language*, 2. P. 116–122 [in Bulgarian].
10. Miletich, L. (1908). Koprivshhtenski damaskin. Novobülgarskiyat pametnik ot XVII vek [Koprivshhtenski Damascene. The Bulgarian Monument of the 17th Century]. *Bülgarski starini – Bulgarian antiquities*. II [in Bulgarian].
11. Mirchev, K. (1978). *Istoricheskaya gramatika na bülgarskiya ezik* [Historical Grammar of the Bulgarian Language], Sofia: Science and Art [in Bulgarian].
12. Petkanova-Toteva, D. (1969). Iz grütsko-bülgarskite knizhovni otnosheniya prez XVI–XVIII v. [About the Greek-Bulgarian Writing Relations in the XVII–XVIII Centuries]. *Godishnik na Sofüskiya universitet, Fakultet po slavyanski filologii – Annual of Sofia University St. Kliment Ohridski, Faculty of Slavic Studies*, 62. P. 51–153 [in Bulgarian].
13. Petrun, F. Ye. (1927). Rukopysna zbirka V. I. Hryhorovycha: bibliografichni zamitky [Manuscript Collection of V. I. Grigorovich: Bibliographical Notes]. *Pratsi Odes'koyi tsentral'noyi naukovoyi biblioteki – Proceedings of the Odessa Central Scientific Library*, 1. P. 137–163 [in Ukrainian].
14. Shalagin, V. (2004). Svishtovskiyat damaskin i süstoyaniето na imennata sistema na bülgarskiya ezik prez XVIII vek [The Svihtoski Damascene and the State of System of Nouns in the Bulgarian Language in the XVIIIth Century]. *Bülgarski ezik – Bulgarian language*, 1. P. 51–60 [in Bulgarian].
15. Stoianova, D. F. (2019). Shchodo spivzhyttya hramatychnykh arkhayizmiv ta novobolhars'kykh innovatsiy u perekladi «Katekhizychnykh povchan» Y. Bradatoho ta yoho Odes'komu spysku [Grammatical Archaisms and Modern Bulgarian Innovations in the Translation of the Catechism by Iosif Bradaty and its Odesa Copy]. *Godishnik na Sofüskiya universitet. Filologicheski fakultet – Annual of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. Faculty of Philology*, 104. P. 127–147 [in Ukrainian].
16. Stoianova, D. (2022). Hrafichno-orfohrfichni osoblyvosti Odes'koho spysku novobolhars'koho perekladu “Maloho katekhizysu” Teodora Studyta [Some Graphic and Orthographic Features of the Odesa Copy of the New Bulgarian Translation of the “Small Catechism” by Theodore the Studite]. *Mova – Language*, 38. P. 21–28 [in Ukrainian].
17. Stoianova, D. (2023). Morfolohichni osoblyvosti imennoyi systemy Odes'koho spysku novobolhars'koho perekladu “Maloho katekhizysu” Teodora Studyta [Some Morphological Features of the System of Nouns in the Odesa Copy of the New Bulgarian Translation of the “Small Catechism” by Theodore the Studite]. *Mova – Language*, 39. P. 44–51. [in Ukrainian].
18. Stoikov, St. (1960). Obrazuvane na büdeshte vreme (futurum). [Formation of the Future Tense (Futurum)] *Ezikovedsko-etnografski izsledvaniya v pamet na akad. St. Romanski /red.kom.* VI. Georgiev, Iv. Lekov, P. Dinekov – *Linguistic-ethnographic studies in memory of Akademician St. Romanski* / ed. VI. Georgiev, Iv. Lekov, P. Dinekov. P. 239–257 [in Bulgarian].
19. Trifonov, Yu. (1908). Znachenie na slozhnite (opisatelnite) büdeshti vremena v novobülgarskiya ezik [On the Future of the Future Verb Forms in the Bulgarian Language]. *Period. spis. na bülgarskoto knizhovno druzh – Periodical of the Bulgarian literary association*, LXIX sv. 9–10. P. 1– 40 [in Bulgarian].
20. Velcheva, B. (1968). Küm vüprosa za khronologiyata na nyakoi promeni v bülgarskite futurni konstruktсии [On? The Question of the Chronology of Some Changes in the Bulgarian Future Construction]. *Izvestiya na instituta za bülgarski ezik – Notices of the Bulgarian Language Institute*, 6. P. 363–369 [in Bulgarian].